

СИМВОЛИКА НА ЖЕНСКИТЕ КОСИ В ПОЕЗИЯТА НА П. ЯВОРОВ

Боряна Владимирова

Институт за литература – БАН

Резюме. Статията разглежда неизследвания досега в българското литературознание образ на женските коси. Той е открит в около десет на брой стихотворения на Пейо Яворов. Целта на изследването е да се разкрие богатата гама от символизации, които този образ има. Фокусът е насочен върху произведенията „Ела“, „Проклятие“, „Песен на песента ми“ и „Маска“. Статията също така щрихира и характерни особености на Яворовата поезия, като образа на нощта, женските очи и възраст. В текста е направен паралел между образа на женската коса и нейната съблазняваща функция в стихотворението „Маска“ и механизмите на изграждане на този образ в прозата. За пример са дадени разкази от емблематичните цикли с разкази „Под манастирската лоза“ на Елин Пелин и „Старопланински легенди“ на Йордан Йовков.

Ключови думи: жени; символика; П. Яворов; поезия; проза; съблазняваща коса

Настоящото изследване ще открие образа на женските коси в поезията на Яворов, разкривайки тяхната символика. Този образ присъства в около 10 негови произведения: „Великден“, „Ела!“, „Калиопа“, „Клеопатра“, „Маска“, „Нощ“, „Песен на песента ми“, „Проклятие“, „Сафо“, „Хайдушки песни“.

В хода на работата ще бъдат разгледани следните произведения на Яворов: „Ела!“, „Проклятие“, „Песен на песента ми“ и „Маска“. Те разкриват разнообразните варианти на символизация на женските коси, които могат да бъдат обособени в категориите:

- Изразяване на емоции (гняв)
- Изневяра
- Съблазън

В стихотворението „Ела“ представата за женската коса е свързана и с особената визия на света, която представя поетът.

Ела!

Очите ти са звездни небеса.
Косата ти е здрачния воал
на късна вечер, твоята коса!
Дъха ти – свеж момински дъх,
на юга съживителния лъх,
зефир посред цветя заспал.

Ела, денят е мъртъв и студен.
В таз лунна нощ, с разпусната коса,
приведена над мен,
ела и дъхай в моето лице,
ела и сгрей изстинало сърце –
в таз лунна нощ, под звездни небеса.

Светът на лирическия герой е наситен с енигматичност, а косата на любимата е сравнена със „здрачния воал“. Воалът, от своя страна, също препраща към известна скритост и неговата поява в текста е свързана с поетиката на символизма, на която са присъщи загадката и недоизказаността. Времевите пространства в произведението са две – ден и нощ. Любопитен момент представлява преобръщането, което Яворов прави на стереотипните представи за тези части от денонощието, а именно, че денят е „мъртъв и студен“, докато нощта е изпълнена с живот.

Лирическият герой, от своя страна, пребивава в пространство на безжизненост и прави опит за спасение чрез живителното присъствие на женския персонаж. Неговото възвръщане към живота е свързано с молбата „ела и дъхай в моето лице“. Този акт може да се интерпретира като един вид обожествяване на любимата и повторното създаване на лирическия герой, което отправя към библейското сътворение на човека, станало именно чрез дишането на Бог.

Косите на любимата, които го обгръщат, могат да бъдат възприемани като другия компонент, носител на виталност. Предпоставки за това се коренят в библейската истори за Самсон и Далила.

Друг компонент, с който може да бъде свързана косата – това е еротичната окраска, която спуснатите женски коси придават в стихотворението „Ела!“. Корените на еротизма, свързан с показването на женските коси, трябва да се потърсят в религиите юдаизъм, християнство и ислям. При тях визиите за спуснатата коса варират от възприемането ѝ като съблазън и символ на порочната жена до определението за нейното могъщество, заради което никой ангел не е в безопасност.

Връщайки се към анализа на женския персонаж в стихотворението „Ела!“, може да се открие, че Яворов пресъздава образа на любимата като космическо и природно създание с очи „звездни небеса“ и коса „здрачен воал“. Самата жена може да бъде интерпретирана като метафора на нощта, а това са традиционни клиширани модели за представяне, които са популярни и през епохата на Романтизма. За последното съвършен пример е емблематичното стихотворение на Джордж Гордън Байрон „Тя иде като нощ красива“, основано изцяло на тази метафорика:

Тя иде като нощ красива

Тя иде като нощ красива
със чисти звездни небеса.
В лика ѝ лъч и мрак разкриват
най-нежните си чудеса;
не като ден лъчи разлива –
като предутринна роса.
Ако отнемем от лъчите,
ще се загуби чарът прост,
който изгрява във очите
изпод къдрици – абанос,
където често пъти скрит е
невинен порив, мил въпрос.

В Яворовата поезия косите и очите на жената представляват важен компонент в изграждането на нейния образ. При него очите на любимата са натоварени със символика, която може да бъде потърсена в библейския текст, където те са описани като: „светило за тялото“ – „затова, ако твоето око бъде чисто, и цялото твоё тяло ще бъде светло“ (Матей, гл. 6:22). Те са открити също така „като преход от вътрешния свят на човека към заобикалящия го макрокосмос“. А свързващото звено между ренесансовата поезия и тази на Яворов е „трактовката на мотива за любовта – възвисяваща, вдъхновяваща, пречистваща и облагородяваща“. Всичко това е концентрирано в „идеалното сетиво – очите на любимата“ (Gulubova, 1999: 163). Образът на женските очи се среща още и в произведенията му „Две хубави очи“, „Калиопа“, „Великден“, „Павлета делия и Павлетица млада“, „Хайдушки песни“, „Вълшебница“ и „Ела!“. (Тук за сравнение е добре да припомним един класически образец, а именно – дълбокото значение на женския поглед в първата поетическа книга на Данте Алигиери – „Нов живот“, където погледът представлява „сетивно познаване на идеалната платоническа страст, вдъхнато от очите на любимата“. Погледът на Беатриче пробужда копнеж,

способен да се реализира единствено чрез творчеството като сублимирана духовна енергия.) (Пак там)

Докато в произведението „Ела!“ Яворов отправя към представата за женските коси като своеобразно покривало, обгръщащо света на героя, то в „Проклятие“ поетът рамкира образа на демоничната жена и през описанието на косата. Косите на женския персонаж могат да нюансират различни негови настроения в поетическата тъкан на текста и ако се приеме, че те са едни „говорещи“ коси – то те са косите на гнева. Поетът разкрива акта на отричане на серафичните рамки, в които е положена жената чрез действията: размятане на косите, разкъсване на одеждата и подигравателния смях.

В тази връзка, трябва да се допълни, че косата може да представлява отражение и на психофизически състояния, като страх, ужас и скръб, чрез известни фразеологични словосъчетания, като: „Настръхват ми косите“, „Изправят ми се косите“, „Скубя си косите“. Горепосочените състояния маркират допълнителни шрихи в значението на изследвания образ, притегляйки го в полето на негативните внушения, както това е разкрито от Яворов в произведението му „Проклятие“. В него косите предизвикват и спомагат за извайването на един сатанизиран образ на опорочената и низвергната любима.

Проклятие

Въведох те светица върху царствен трон,
на моя девствен блян облечена в порфирата.
И волята ти, думах, нека е закон:
доспехите на воин, на поета лирата,
благослови ги! – шепнех, в тих молитвен стон.

Но стана ти и с яд, разметнала коси,
одеждите разкъса, – своето нещастие! –
Кикотене безумно храма огласи...
Ти в блудна голота вертеп на сладострастие
душата ми направи: че бе – което си!

В първата част на произведението представата за любимата се доближава до идеализацията, с която си служат ренесансовите поети Данте и Петрарка, когато описват мечтаните от тях жени, слагайки ги на пиедестал. Подобно отношение към женските персонажи се наблюдава и в куртоазната литература, където то се превръща в своеобразен поетически „етикет“.

Основната разлика между дадените примери и стихотворението „Проклятие“ е, че в него Яворов развенчава изградения идеален образ на любимата.

При това доброволното слизване от царствения трон, на който е била издигната жената, е в съзвучие с описанието на нейните коси – факт, който безапелационно утвърждава значимостта на образа на косите за този поет. В тази си роля те не са естетизирани. Разкрити са не през представите и внушенията за красотата, а през тези за безредие.

Акът на размятане на косите и разкъсване на одеждата е пряко свързан с порива към неподчинение и излизането от предварително поставените рамки на женския образ (съответно – на жената като поведение). Това действие също така откроява заплашителен жест спрямо мъжа, целящ да предизвика страх и ужас у него. Косата на лирическата героиня маркира територия на ужаса, което, от своя страна, препраща към образа на Горгона Медуза и пластовете митологично мислене, в които образът на женските коси представлява едно своеобразно предизвикателство спрямо мъжа. Женската голота в конкретното произведение означава не толкова грях или съблазън, колкото желание за освобождение и своеобразна репрезентация на гнева.

Други посоки на символизация, които могат да разкриват женските коси при Яворов, се съдържат в мотивите за изневярата или похищението на жената. Ярък пример за това е неговото стихотворение „Песен на песента ми“:

Песен на песента ми

И ето че се връщаш уморена,
изплашена, отвърната, сломена.
...Уста пиянски не едни
в устата ти рубинови се впиха.
Ръце нечисти през ония дни
разплитаха, заплитаха, мърсеха
коприната на твоята коса...

Ако се приеме, че косите са свързани със сексуалността, както това е разкрито през теориите на Зигмунд Фройд, Чарлз Бърг и Едмънд Лийч, то трябва да се внимава с докосването им, което в някакъв смисъл може да е равносилно на акт на навлизане в териториите на женската същност.

Стихотворението на Яворов „Песен на песента ми“ разкрива именно един свят на изневярата. Косите, които се „разплитат“ и „заплитат“, могат да бъдат наречени условно „косите на греха“, защото приближаването до жената и достъпът до нея се случват и през акта на разбъркване на реда на косите.

Едно от нещата, които се открояват в разглеждания текст, е, че не само голото женско тяло, което не присъства в произведението, но и косата може да е носител на сексуално заредени импулси. Ако „в първия стих на този текст

все още няма еротика, а само екстатична радост, чувство за пълнота, за събраност и свързаност“ (Atanasov, 1998: 5), то крахът на илюзиите става именно във втората част на произведението, което е наситено с еротични конотации, присъстващи чрез образа на разплетената и заплетена женска коса.

Важно е да се отбележи, че авторите на проза също разгръщат похитената женска сексуалност през образа на разпилените коси, които са устойчив мотив. Такъв пример е откъсът от разказа „Лъжовен свят“ на Ангел Каралийчев: „Косите ѝ са черни, меки и разбъркани. Те приличат на току-що покосено младо сено. В тия коси са ровили пръсти на мъж“ (Karaliichev, 2004: 116). Една възможна психоаналитична интерпретация на мекотата на женски коси в горепосочения пасаж би могла да отпрати към образа на фалоса, на омекналия фалос, който означава изконсумирано желание и задоволяване.

Друга символна функция, която могат да изпълняват женските коси в поезията, е свързана със съблазняването. Образът на косата в случая е идентификатор, който обособява мъжкото присъствие. В същото време, тя може да бъде интерпретирана и като орган на желанието. Именно посредством непокорните, „разбъркани“ женски коси се разбира, че жената е предизвикала желанието, т.е. чрез тях тя възбужда, предизвиква, въдворява желание. Те са част от играта на вакханката от стихотворението „Маска“, която, използвайки своите прелести – и най-вече косата си, – подобно на поток увлича вниманието на мъжа. В текста женският персонаж е представен като маскирано същество с убеглива същност, което не се разкрива докрай. Тя присъства, за да провокира желание у лирическият герой и постоянно да жонглира между представите за привидност и реалност. Маската на вакханката се разделя на две части – едната е карнавалната, а другата е еротичната, съставена от: „коса поток от злато“, разголеното рамо, докосването с фалшив лозов лист и парфюма, чрез който тя доминира.

Маска

Като залутан слънчев лъч игрива,
маскирана вакханка с волен смях
напреде ми се мярна. Да разлива
коса поток от злато, аз видях
въз хитра голота на свежо рамо.

Текстът на стихотворението е изграден от взаимно преливащи се маски, които Магдалена Костова-Панайотова определя като „жизнерадостната маска на вакханката“, „маската на смъртта, която носи азът“ и „маската на лъжовния ден, който е стъмнено битие“ (Panayotova, 2009: 58), а парфюмът е „един от

многобройните деривати на маската, той също е маска, учредена върху двойствената функция да скрива и привлича“ (Stefanov, 1999: 104)

В „Маска“ освен върху гъстотата на косата се акцентира и върху нейния цвят. Русата коса на вакханката е описана два пъти. Единият път тя е представена като „поток от злато“, а второто ѝ споменаване е косвено. То е разгърнато чрез сравнения на женския персонаж със „залутан слънчев лъч“, което също така разкрива и нейната фриволна природа. Маскираната вакханка и нейната освободена от правила коса маркират полетата на греховността, към които притегля лирическият герой. Нейното разголено тяло не е достатъчно, за да го въведе в изкушение, и затова косата е описана по въздействащ начин, който да потопи мъжа в света на сексуалността и желанията. Този свят е репрезентиран чрез пространството на карнавала. А той е „пространство на маските, място на временна и фриволна отмяна – промяна на идентичностите“ (Stefanov, 1999: 101)

Във връзка със съблазняващите функции на косата може да се открие един особено убедителен пример от прозата, какъвто е разказът „Жената със златния косъм“ от цикъла „Под манастирската лоза“ на Елин Пелин. Макар и осъществен в коренно различна стилистика (и жанр, разбира се), сюжетът на този разказ е разработен в смислово сходна посока, що се отнася до символиката на съблазняването. Той се изгражда около един тайнствен косъм, който предизвиква, отключва въображението на мъжете в малкия град: „Веднъж Блаженият Павел, като говореше със стария, малко изветрял изповедник от малката черква, от когото научаваше работи, доверени само нему от жените, чу нещо, което нито бе мислил, нито бе записвал в любовния си списък. То бе, че Смарайда имала нейде на съкровено място на тялото си един златен косъм. Старото отче научило това от попадията си, която се къпала в банята заедно със Смарайда...”

Това за Павел беше изненада, която го учуди много. Златен косъм! Нечуто нещо! Фантазията му се разплете и разклони като лозите, които подрязваше“ (Pelin, 1958: 148).

Друг пример за връзката между образа на косата и съблазнителната може да се открие при другия класик на българската проза – Йордан Йовков, и по-точно в разказа му „Постолови воденици“. В него косите, като важна част от женската хубост, са един от компонентите, които спомагат за въвеждането в изкушение на мъжа. Актът на изневярата на фаталната красавица Женда с овчаря Марин е загатнат по следния начин: „Тя вървеше между овошките и фиданките заднишком. Ръченикът ѝ се беше изхулил и косата ѝ беше бухнала, водеше след себе си Марина и гледаше вече не в лицето му, а някак над него“ (Jovkov, 1976: 231).

ЛИТЕРАТУРА

- Атанасов, В. (1998). Песен на песента ми – символика на притежаването. *Български език и литература*, кн. 4, с. 5.
- Библия. Издание на Светия синод на българската църква, София, 1992.
- Гълъбова, М. (1999). Ранноренесансовият мотив за любовта и лириката на Яворов. *Проглас*, бр. 2, с. 163.
- Йовков, Й. (1978). *Събрани съчинения, том шести*. София: Български писател.
- Каралийчев, А. (2004). *Ръж*. София: Захарий Стоянов.
- Колева, В. (2002). Естетика и ритуал. *LiterNet* [онлайн] 26.10.2002 [прегледан 25.01.2019] <https://litenet.bg/publish/vkoleva/estetika/1.htm>.
- Панайотова, М. (2009). Пътят, който не води до храма – стихотворението „Маска“ на Яворов. В: *Яворов – литературни и биографични сюжети*. София: Боян Пенев.
- Пелин, Е. (1958). *Събрани съчинения, том втори*. София: Български писател.
- Стефанов, В. (1999). Парфюм и ум в Яворовата „Маска“. В: *Език, литература, идентичност*. София: Св. Климент Охридски.

REFERENCES

- Atanasov, V. (1998). Pesen na pesenta mi – simbolika na pritezavaneto. *Bulgarski ezik i literatura*, kn. 4, s. 5, 1998.
- Biblia izdanie na Sv. Sinod na Bulgarskata tsurkva, Sofia, 1992.
- Gulubova, M. (1999). Rannorenesansoviqt motiv na lubovta i lirikata na Qvorov. *Proglas*, br. 2, s.163.
- Jovkov, J. (1978). *Subrani suchineniq, tom shesti*. Sofia: Bulgarski pisatel.
- Karaliichev, A. (2004) *Ruzh*. Sofia: Zahariy Stoyanov.
- Koleva, V. (2002). Estetika i ritual. *LiterNet* [онлайн] 26.10.2002 [прегледан 25.01.2019] <https://litenet.bg/publish/vkoleva/estetika/1.htm>
- Panayotova, M. (2009). Putyat, koito ne vodi do hrama – stihotvorenieto “Maska” na Yavorov. – In: *Yavorov – literaturni i biografichni suzheti*. Sofia: Boyan Penev.
- Pelin, E. (1958). *Subrani suchineniya, tom vtori*. Sofia: Bulgarski pisatel.
- Stefanov, V. (1999). Parfyum i um v Yavorovata „Maska“. In: *Ezik, literatura, identichnost*. Sofia: „Sv. Kliment Ohridski.

SYMBOLISM OF WOMEN'S HAIR IN THE POETRY OF P. YAVOROV

Abstract. The article examines the unexplored image of the women's hair in Bulgarian literature. It is highlighted in about ten poems by Peyo Yavorov. The aim of the study is to reveal the rich range of symbolism that this image has. The focus is on "Come", "Curse", "Song of my song" and "Mask". The article also touches the features of Yavorov's poetry as the image of the night, the women's eyes and age. The text also draws a parallel between the function of seductive hair in the "Mask" and how the image of women's hair which it introduces into temptation in Bulgarian prose. In the article is given an example of some stories from the iconic cycles with stories "Below the monastery vine" by Elin Pelin and "Stara planina legends" by Yordan Yovkov.

Keywords: women; hair; symbolism; P. Yavorov; poetry; prose; seductive hair

✉ **Boriana Vladimirova, PhD student**

Institute for Literature

Bulgarian Academy of Sciences

52, Shipchenski prohod Blvd. bl. 17, fl. 7 – 8

Sofia, Bulgaria

E-mail: borianna_vlad@abv.bg